

SEMINÁŘ O SOCIÁLNÍ A EKONOMICKÉ FUNKCI ZEMĚDĚLSTVÍ V OKRAJOVÝCH OBLASTECH VÝCHODNÍ A ZÁPADNÍ EVROPY

Letošní setkání ekonomů a sociologů na půdě Akademie zemědělské mládeže v Bonnu-Röttgenu 13.—16. 3. nepostrádalo, stejně jako předešlé semináře, konkrétní aktuálnost. Problematika zaostalých či zaostávajících regionů zaměstnává ekonomy i sociology zemědělství a venkova ve všech zemích, i když příčiny jejího vzniku a průběhu jsou rozdílné.

Venkov a venkovské oblasti se často již předem považují za oblast se slabou sociální strukturou. Co ale rozumíme slabou sociální strukturou? Jak slabá musí být struktura regionu, aby byl považován za periferní? K charakteristice nelze použít jediného ukazatele, neboť je třeba postupovat mj. na základě počtu, vzdálenosti a kvality určitých infrastrukturálních zařízení, resp. na základě kombinovaných demografických indikátorů, které jsou navíc sdružené s ekonomickými či sociálně ekonomickými.

Z integračního pohledu Evropského hospodářského společenství (EHS) se považují nejen zaostávající oblasti na území jednotlivých členských států, ale i některé státy jako celek za periferní. To vyplynulo mj. z referátu řeckého pracovníka komise EHS A. Papaionu o nevýhodném postavení agrárních oblastí Řecka v rámci západoevropské konkurence. Zemědělci této země, podobně jako ve Španělsku, Portugalsku nebo Itálii, nemohou zřejmě od dalšího vývoje společného evropského trhu očekávat nic dobrého. Vzhledem k výrobní struktuře převážné části zemědělství těchto zemí, která je v současné době jen v některých regionech rentabilní, vyplyne pro budoucnost málo možností pro zachování existence velké části podniků. Jen specializovaná hospodářství, která se dokázala zapojit včas do řetězců zemědělsko-průmyslových komplexů, budou mít určité existenční šance.

Podobný dojem vyvolala slova ředitele komise EHS B. Hubera, který zároveň poukázal na skutečnost, že také zemědělci ve vyspělých státech společenství se budou muset podřídit nadnárodní disciplíně.

V ČSSR existují také pro nedostatky v územním plánování a budování střediskových obcí — jak uvedl H. Schimmerling — nerozvíjející se území, v nichž leží četná malá města a městečka, která plnila v minulosti nižší správní funkce (např. to byla sídla okresů soudních nebo politických) a také funkce hospodářské (místní tržní střediska apod.). Souběžně se zánikem těchto funkcí nastal úpadek sídel. Regenerace si vyžaduje zvláštní koncepci a pozornost, které se těmto sídlům dosud v dostatečné míře nedostalo. Příklady ukazují, že jejich reaktivizace jako center řídicích či servisních služeb zemědělské výroby není v důsledku změn v agrární struktuře mnohdy možná. Někdy se hodí k rekreačním účelům méně než vylidňující se vesnice. V těchto sídlech je mnoho neudržovaných, chátrajících a nevyužitých starých budov, přestárle a zanedbané jsou technické sítě i občanské vybavení. Dochází k postupnému rozpadu ucelené urbanistické struktury. Význam organizačních, ekonomických a sociálně politických opatření nabývá v těchto sídlech vzhledem k venkovskému zázemí, které je na nich závislé, ještě větší váhy než mají podobná opatření při obnově průmyslových měst. Ve většině případů je nutno počítat s dalším úbytkem obyvatel malých měst v periferních územích a se zmenšením jejich hospodářské a sociální funkce, mimo jiné také proto, že bude klesat počet obyvatel i v okolním venkovském prostoru. Usilovat o reaktivizaci nebude ve většině případů v plné míře možné, jak potvrzují výzkumy VÚEZVZ v Praze.

To však nevylučuje, ale dokonce si vynucuje koncepci souboru sociálních a regionálních kompenzačních opatření, např. ekonomická zvýhodnění v různých sférách života obyvatel, vytváření nových pracovních příležitostí, sociální kompenzaci podle konkrétních podmínek a společenských zájmů, komunikační propojování atd. Souběžně s tím jde nutná redukce osídlení, která v kombinaci s uvedenými opatřeními má vést k adaptaci strukturálně slabých území a vhodně doplnit již existující soustavu instrumentů urbanismu a územního plánování.

Podle P. Sinkwitzeho věnovala vláda NSR na základě rozborů struktury obyvatelstva a osídlení také pozornost otázce okrajových (znevýhodněných) oblastí se zřetelem na otázky infrastruktury (doprava, pošta a telekomunikace, zásobování energií, vodou, kanalizace a odpady, osvětla, zdravotní služby, zásobování atd.). Rozhodujícím kritériem měla být společenská a ekonomická funkce zemědělství v oblasti, a zejména jeho funkce stabilizační — vzhledem k hustotě obyvatelstva, situaci na „trhu práce“ v zemědělství i mimo ně, a posléze i otázka tzv. tradičních hodnot venkova. Byly zjištěny rozdílné zemědělské struktury, a to od „klasické“ ve větších podnicích, plně závislých na zemědělské produkci, až po podniky, které provozují tuto výrobu doplňkově.

Význam zemědělství a zemědělců pro venkovské oblasti je i dnes nesporný. Sinkwitz to formuloval lapidárně tvrzením, že „venkovský prostor umírá zároveň se zemědělstvím“. Ovšem doplnil to zjištěním, že „periferní oblasti, v nichž není rozvinuta nezemědělská struktura zaměstnanosti (živnostenská činnost, služby), nebudou již mít šanci dohnat ztracený náskok. Tyto venkovské oblasti se proto staly problémovými. Možnosti jejich rozvoje spočívají převážně ve výrobě speciálních agrárních produktů vysoké kvality jak pokud jde o složení, tak o chuťové vlastnosti (tzv. biologická rostlinná výroba, speciální výroba vepřového masa v Dolním Sasku a Eifelu), speciálních výrobků dalšího zpracování (tzv. selský chléb, marmeláda, salám, bylinné čaje, další zpracování brambor atd.).

Jako příklad dosud fungujícího zemědělství se uvádí Bavorsko (slogan: Bavorsko — lahůdkářství Evropy), které je přes intenzivní industrializaci stále ještě i země agrární, neboť asi 16 % ekonomicky činných obyvatel pracuje v zemědělském sektoru, z toho bezprostředně v zemědělství a lesnictví 7,7 %. V mnohých venkovských okresech je to však až jedna pětina pracujících. Je zřejmé, že země průmyslově rozvinutá mohla využít výhod společného trhu EHS i pro zemědělství: vývoz zemědělských výrobků vzrostl z 0,18 mld marek v roce 1958 na 6,2 mld v roce 1987, každý třetí bavorský zemědělec vyrábí pro export a zemědělský vývoz zaujímá podle statistiky čtvrté místo (za strojírenstvím, elektroprůmyslem a autoprůmyslem) a vykazuje exportní přebytek ve výši 1,37 mld DM. Proti tomu nutno zaznamenat celkové negativní saldo zemědělských výrobků v NSR ve výši 25,43 mld DM.

V diskusi k předneseným referátům se potvrdilo, že rozbor změn a diferenciací struktur venkovských sídel vykazuje regiony s výrazným venkovským charakterem, k nimž počítáme především řídce osídlené, slabě strukturované oblasti s problémy převážně ekonomické povahy, s nedostatkem pracovních příležitostí zvláště pro kvalifikované pracovníky. Minimální hustota obyvatelstva v určité oblasti mimo aglomerace má souvislost s počtem zemědělských pracovníků. Jde o určitý počet obyvatel na km², který je bezpodmínečně nutný k udržení ekonomické činnosti a infrastruktury regionu. Nelze ovšem stanovit obecně platné normy nebo normativy, nýbrž pouze minimální hustotu osídlení pro konkrétní oblast, neboť vedle hospodářských podmínek zde rozhoduje zeměpisná poloha regionu vůči jiným oblastem, vlivy průmyslových center aj.

G. Jeney uvedl závažné společensko-politické problémy, které souvisejí se zaostáváním maďarských venkovských oblastí:

- ekonomicky závislá situace jako důsledek neorganicky prosazované industrializace a urbanizace;
- problémy zaměstnanosti, které se v zaostalých regionech, zvláště ve sloučených obcích, projevují kumulovaně;
- zhoršující se ekonomické výsledky zemědělství v nepříznivých přírodních podmínkách;
- nízká a snižující se ekonomická aktivita;
- základní nedostatky v infrastruktuře a ve službách;
- úbytek objektivní a duchovní kultury;
- úbytek a stárnutí obyvatelstva;
- zhoršení hygienického a zdravotního stavu obyvatelstva.

V zaostalých vesnicích se spížíje stav obyvatel a někde došlo k takovému úbytku, že obce pouze vegetují. Problémy tam dosáhly stavu, který není možno zvládnout vlastními silami. K příčinám negativních tendencí patří do značné míry administrativní slučování obcí, organizovaná koncentrace zemědělských podniků a spotřebních družstev, centralizace škol, likvidace odboček železnic apod. Vzrostl tak počet sídel bez vlastní správy obce, počet vesnic bez základních škol, snížil se počet výrobních družstev, státních statků a prodejen spotřebních družstev. Důsledky tohoto vývoje byly negativní a projevil se odchodem lidí z regionu.

K tomu uvedl G. Varga z Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky v Budapešti, že hospodářství okrajových oblastí nebude moci v nastávající ekonomické konkurenci obstát a že se stane zátěží pro národní hospodářství MR. Udržet v nich obyvatelstvo, vytvářet pracovní příležitosti v místě a snižovat ztrátovost je však reálným úkolem. Při tom může pomoci lepší využití místní bytové kapacity, výstavba obchodní sítě, rozvoj pracovně náročných průmyslových odvětví, rozšíření dopravní sítě, infrastruktury a místních služeb a vytváření podmínek pro cizinecký ruch.

Tyto úkoly je třeba splnit komplexně, neboť zkušenosti ukázaly neúspěch dílčích záměrů a opatření (ať v zemědělství, průmyslu či dopravě). Jedna oblast nemůže jinou zastupovat. Zemědělská velkovýroba může sehrát pozitivní úlohu tehdy, bude-li zvýšena její efektivnost (i za cenu snížení produkce) a preferována doplňková průmyslová výroba spolu se službami.

Účastníci setkání v Röttgenu potvrdili ve svých referátech, diskusních příspěvcích a poznámkách, stejně jako v předložených materiálech, že přírodní, ekologické, ekonomické a posléze i sociální podmínky mimo velkoměstské aglomerace jsou často do té doby brány na lehkou váhu, dokud se z regionu nestane ve všech směrech oblast zaostalá a společensky periferní.

doc. ing. Hanuš Schimmerling, CSc.